

Tone
Pavček



Hudi časi za knjigo in za nas

Nobenega dvoma ni in ne more biti: čas knjigi (in sploh kulturi) ni naklonjen. O tem vsevprek govorijo: ljudje, založniki, bralci, knjigarnarji, neprodane zaloge knjig v skladiščih, izložbena okna knjigarn, cene in naklade knjig, pa kajpak tudi povečano število sestankov raznih komisij tako imenovane družbene skrbi za usodo knjige, ki naj bi — o sveta preproščina našega utečenega verbalizma! — zajezili to zaznavno in grozeče drsenje navzdol, preprečili to, čemur bi lahko rekli: pešanje in upadanje knjižne kulture.

Vse to kajpak niso nedolžne in ne majhne stvari. Je že tako pri nas in v nas, da nam je knjiga od Trubarja in še pred njim ljudska pesem in za njim vse do danes in včeraj opora in ščit, moč in ponos, pa tudi vest in samozavest, ki je dala naši narodni samobitnosti več kot ta ali ona stranka, nas ohranjala in »dajala reje«. Zdaj ta luč peša in nam vsem na očeh ugaša.

Že zdavnaj so minili časi konjunkturalne uradne zaželenosti knjige in prav je, da so minili, minil je zagatni premor od administrativnega k tržnemu, mineva obdobje brezskrbnega nerazumnega potrošništva v svetu in pri nas. Ta čas nosi s sabo vse znake stiske, ki kajpak ni le stiska pomanjkanja tako imenovanih potrošnih in manj pogrošnih dobrin, a je tudi in predvsem stiska vrednot. In ko se začnemo odpovedovati v prisili časa temu in onemu, skušamo podaljševati najprej ta neresnični, a vendar prisotni standard, to nepremišljeno, lakotno hlastanje po vnanjem, ta videz, ki se sveti in nas dela v očeh opazovalcev in v svojih važne in pomembne, zadržujemo ta lažnivi videz ne manj lažnih vrednot, za vsako ceno se ne sme ničesar videti, da smo na slabšem, zato pa črtajmo iz spiskov potreb knjigo, koncert, gledališče, revijo ali kakšno podobno nepotrebno, v današnjih hudih časih ekonomske in siceršnje stabilizacije pa sploh odvečno stvar. Ob takih kažipotih se zle slutnje, mrka predvidevanja o slabih suhih pašah za slovensko knjigo hitro uresničujejo: stiska se širi in pogloblja, krčijo se založniški programi, tiska se vse manj domačih del, stiska je z devizami za uvoz tuje knjige, zmanjšuje se število prevodov leposlovne in druge knjige, zmanjšujejo se naklade, knjige dražje, knjižnice kot pribežališča za zveste bralce ne bogataše odkupijo pri istih ali malo večjih novcih manj knjig, navsezadnje primanjkuje še papirja za tisto, kar naj bi vseeno izšlo, družbena pomoč knjigi prek tako imenovane svobodne menjave dela zajema resnično preneznaten odstotek del, celo še zdaleč ne vse izvirne domače ustvarjalnosti

in ne vseh »družbeno koristnih knjig« itd. Nemoč pred temi dejstvi večja strah, da ne premagamo tega, knjigi tako nenaklonjenega časa, še bolj kajpak spričo jasne zavesti, da ta čas ne bo ne prizanesljiv in ne kratkotrajen. Čas, ki je nepreklicno tu. Čas sedmih suhih paš. Čas, ki grozi koreninjenju kulture in srčki jezika.

Kaj torej? Vsekakor se s kakršnimkoli drsenjem navzdol, z upadanjem bralne in knjižne kulture ne more sprijazniti nihče, ki hoče živeti. Vztrajati torej, spreminjati nemogoče v mogoče, terjati, delati, vztrajno, vsepovsod: v vseh porah življenja posameznika in družbe kot celote: zavest o poslanstvu in potrebnosti knjige mora ostati prisotna in nedotaknjena s poceni kompromisarstvom, ne nadomeščena z občasnimi ognji slavnatih kresov, ki ne morejo več niti zamegliti podobe pravega stanja stvari. Hkrati ob tem in prav tako v srčki te zavesti mora ostati kot nespremenjena stalnica potreba po odprtosti v vse smeri duhovnega življenja, skrb za prisotno dušo sveta, pa najsi utripa zunaj ali znotraj našega prostora, posluš za izjemno, pa četudi je v manjšini, za neodkrita ozemlja, ki obetajo gostiti, če ne danes pa jutri, lačne in radovedne, skrb za odkrivanje sveta in človeka zdaj in jutri, ki ga poraja danes. Potrebna je tenkočutnost v grobstih dni, da bi ta jutri zaznali zdaj in mu našli mesto na vseh ravneh duha, pa najsi gre pri knjigah za lepo besedo, ki je baje namenjena le malokaterim in vsekakor maloštevilnim in ki sploh ne gre, ali pa prodorni misli znanosti, ki seveda z drugačno sposobnostjo osmišlja svet in čas in naše bivanje. Zmanjševanje take občutljivosti za resnico časa v založniških programih bi bilo usodo! Kajti: odvaditi se branju in knjigam je lahko in nezamudno početje, vrniti se ponovno k življenju s knjigo je mnogo težje in dolgotrajnejše. Zdaj je vse tako, kot da se veselo brezbrizno odvajamo knjigi in drsimo v ravnodušni kakoržekoli, saj menda ne živimo več v času dedov in pradedov, ko je bila v sredo stvari položena knjiga kot temeljnica slovenskega narodnega, političnega in kulturnega bitja, zdaj shajamo s televizijo in neprebranimi delegatskimi gradivi, lahkomiselno verujoč v jasno vseenost jutrišnjega dne in v prizanesljivo usodo. Toda motimo se! Polnosti in bogastva jutrišnjega dne ne more biti brez ravnotežja v sebi, brez zbraniosti in človeške širine, brez razumevanja sebe in drugih in tokov, ki nas nosijo k obalam prihodnjih dni — vse to pa je bilo in je od nekdaj v živem dvogovoru pravega bralca s pravo knjigo. Zato najbrž ta stiska s knjigo stiska za grlo usodnejše stvari, kot se zdi na prvi pogled. Tako ta tožba ni in ne more biti pretirana.

Tej tožbi le dvoje kratkih in po svoje zgovornih pripisov.

Prvi: prišli smo na tisti rob, ko založbe brez pomoči kulturnih skupnosti ne morejo več tiskati del domačih avtorjev. To z drugimi besedami pomeni, da je zavrnjena prošnja za subvencijo hkrati radirka, ki zbriše delo iz programa založbe in mu onemogoči natis, branje, vrednotenje. Tudi drugače rečeno: odbori, ki o taki družbeni podpori knjigi odločajo, imajo v rokah orožje cenzorjev, saj odločajo o dokončnem izboru knjig, avtorjev, del, stilne in umetniške naravnosti, kajti, česar ne blagoslové, tistega ne bo. Je mogoče v takih izostrenih in ozkih možnostih zagotoviti pluralistično duhovno širino, prisotnost različnosti, celovitosti, polnosti? Je in mora biti! A prav bi bilo, da bi o tem, komu in kdaj in koliko dati družbene podpore več odločali delavski sveti samih založb, ki so knjigam in utripu ustvarjanja bliže.

Drugi pripis se sliši kot šala, a je bridka resnica: v času, ki je resnično hud za knjigo in s tem za vse nas, v tem času se vrste akcije in pobude in razprave o tem, kako knjigi pomoči in stiski odpomoči. A ob vsej tej tudi resnični dobri volji mnogih so se beneficirane obresti založbam za pripravo knjig za družbeno pomembno knjigo zvišale od prvotnih 3 % in kasneje 5 % na sedanjih 10 %, obresti od potrošniških kreditov za knjige pa od lanskih 6 % na letošnjih 16 %. A te nove »skrbi« je celo še več: knjiga, ki izide, mora sedaj čakati takole po dva meseca na blagohotnost Skupnosti za cene, da ji potrdi, prizna in določi cene. Ni cena pretirana? Jo slovenska knjiga lahko plača? A poglavitno; ne bo račun za vse nas previsok in prehud?!

Postmodernizem — kaj je in v čem ga vidimo

V zadnjih dveh, treh letih vse pogosteje slišimo in beremo o usihanju avantgarde, če ne celo o njeni smrti. Vsekakor gre v našem času, pri nas in v svetu, za tisto umetniško dogajanje, ki tudi samo ne izpostavlja več avantgardnosti kot svoje temeljno hotenje, čeprav sami pri njem še zmerom iščemo prav to. Je neko obdobje sklenjeno, je neka ustvarjalna izkušnja izčrpana? In če je tako, kaj je tisto, s čimer se ta izkušnja preveša v tradicijo, ali pa gre že za nekaj novega, za kar so teoretiki že našli tudi ustrezno oznako: postmodernizem?

V prepričanju, da je mogoče ob tem le na videz samo teoretičnem vprašanju razmišljati tudi o čisto konkretnih poteh, podobi, moči in nemoči današnje umetnosti, predvsem naše, slovenske, smo se v uredništvu Sodobnosti odločili, da ponudimo to temo v javni razmislek. Nekateri osebnosti, za katere smo menili, da že imajo o tem svoje mnenje, smo še posebej povabili k sodelovanju z naslednjim vprašanjem:

»Kaj vam pomeni pojem »postmoderno« oziroma »postmodernizem«? Ali vidite v njem primerno oznako za kake pomembne tendence v današnjem razvoju umetnosti? Ali pa mislite nasprotno in opazate odločilne premike tega razvoja drugje? Svoj odgovor ali razlago stališča lahko omejite na umetnostno področje, ki se mu posebej posvečate (literatura z gledališčem in filmom, likovna umetnost z arhitekturo, glasba), lahko pa tudi razširite na problematiko celotne umetnosti. Obseg odgovora ni omejen.«

Revija bo na to temo odprta vse leto, čeprav prispevkov ne bomo objavljali v vseh njenih številkah. Razumljivo, da so tudi tisti, ki jih nismo posebej vabili k sodelovanju, s to javno objavo vprašanja in razgrnitve uredniške zamisli, iskreno vabljeni, da se oglasijo v tej razpravi, v kateri naj bi bilo dovolj prostora tudi za dopolnilne misli ali ugovore, za vsebinsko polemiko.

Ur.